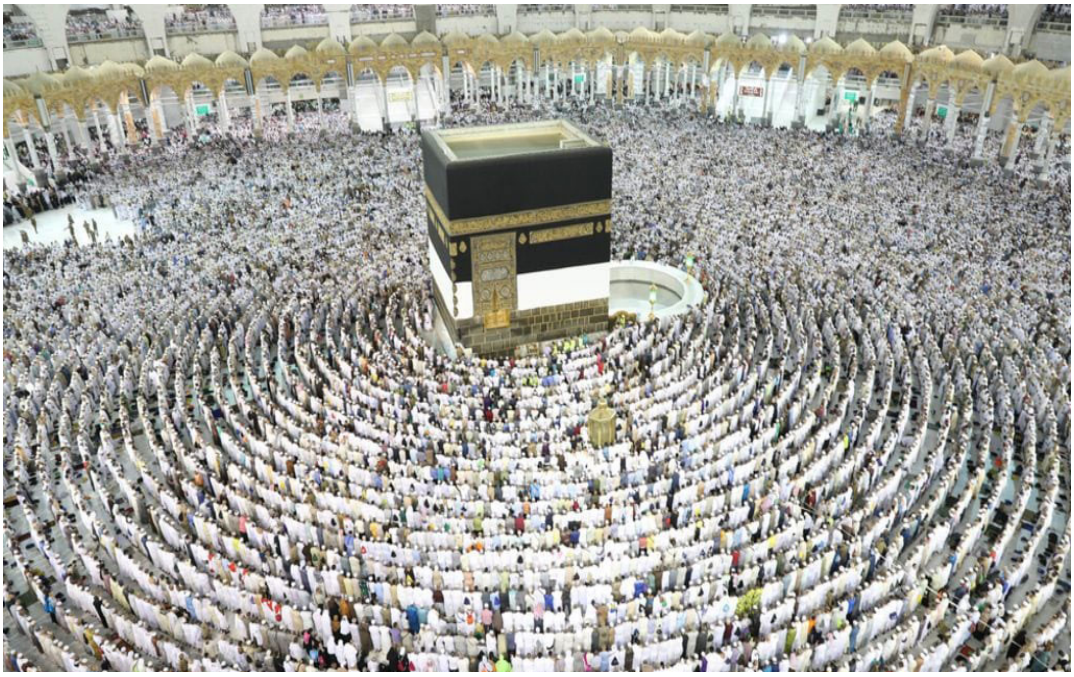
نقش حج در وحدت امت اسلامی

ناظرحسین محمدی

مقدمه

هنگام که بعثت رسول اکرم «صلی ا علیه وآله» همچون آذرخشی، کویر ظلمانی جامعه بشری را پرتو افشانی نمود و سرزمین حجاز را مرکز تابش انوار تابناک وحی قرار داد، زنجیرهای اسارت که افکار مردم را در انجماد و تحجر قرار داده بود یکی پس از دیگری از هم گُسست و به برکت نور حق و چشمه همیشه جوشان توحید، عداوت و دشمنی رنگ باخت؛ دلها به هم نزدیک شد؛ رحمت و برکت بر انسانها بارید و بالاخره این انقلاب معنوی و تحوّل ملکوتی با خود، امنیت، آرامش، الفت، وحدت و حُسن تفاهم را به ارمغان آورد.

اساسا تعالیم اسلام به گونه ای است که اتحاد و همبستگی مسلمانان را صرف نظر از تنوع قومی، نژادی، زبانی و فرقه‌ای ترویج می‌نماید. و همه به رسالت حضرت محمد(ص) ایمان دارند. تمامی مسلمانان قرآن

را کتاب مقدس آسمانی خویش می‌دانند و آن را برای تقرب به حق و بهره ‌مند شدن از معنویت، تلاوت می‌کنند.

نگاه به تاریخ جوامع بشری نشان می دهد که هیچ عاملی به اندازه اتحاد و انسجام نتوانسته موجب قدرت، عظمت، شوکت و پیشرفت ملتها را شود. از سوی دیگر، اختلاف و تفرقه بزرگترین عاملی بوده که مانع رشد و ترقی ملتها شده است. اتحاد و هماهنگیدر یک جامعه در درجه اول یک نیاز طبیعی و بایسته عقلی است؛ از رهگذر آن منافع عمومی جوامع تأمین میگردد. نزاع و کشمکش داخلی قدرت جامعه را به تحلیل برده ازدرون فرسوده می سازد که با کمترین فشار بیرونی سقوط میکند. مطالعه تاریخ بشری و سنت های الهی گویایی این واقعیت است که امتهای پیشین به سبب اختلاف و نفاق نابود شدند.

یکی از عوامل کامیابی ملتهای پیروز و موفق، اتحاد و هماهنگی میباشد. برآیند اتحاد را در تاریخ اسلام به خوبی میبینیم. مسلمانان در پرتو تعالیم روح بخش اسلام از جمله، حج و رهبری خردمندانه پیامبر اسلام(ص) در فضای وحدت و برادری در مدت کوتاهی به پیروزی هایی چشمگیری دست یافتند، به گونه ای که گستره و قلمرو نفوذ حاکمیت اسلام از شبه جزیرهالعرب فراتر رفت. همچنان که اشاره رفت حج یکی از تعالیم بزرگ و مهمِ اسلامی بوده است که اگر نظری به ابعاد مختلف حج بیندازیم، به خوب در می یابیم که حج یکی از مظاهر عظیم انسجام در امت اسلامی است. در این نوشتار کوشش بر این است، ابعاد و آثار حج که مرتبط با وحدت مسلمین است مورد برسی قرار گیرد.

کلیات

قبل از ورود به اصل بحث، بایست معین شود که مراد از اتحاد و حج و نیز نقش حج در اتحاد چسیت؟ و تعریف مشخصی برای موضوع ارایه گردد تا برای خواننده گان گرامی بحث روشن و شفاف باشد.

تعریف لغوی حج: کلمه حج در لغتنامه های عربی و فارسی معانی گونه گون دارد؛ از جمله: مکان مقدس که مردم به قصد زیارت و عبادت در آنجا می رود، آهنگ آن مکان کردن و به طرف او رفتن[۱] قصد کردن، آهنگ کردن و باحجت و دلیل برکسی غالب شدن[۲].

تعریف اصطلاحی حج

همان فریضه واجبی که یکبار در طول عمر، بر هر فرد مستطیع، واجب می شود که در اینجا همین معنا

مورد نظر است.

تعریف لغوی اتحاد

اتحاد و وحدت هر دو در اصل بیان‌کننده «یکی شدن»، «یکرنگی»، «همبستگی»، «همگرایی»، «یکدلی» و «حرکت در یک مسیر واحد» یا «برخورداری از جهت واحد» برای رسیدن به مقصدی واحد می‌باشد. در لغت‌نامه دهخدا وحدت به معانی «یگانه شدن، یکتایی، یگانگی، یکی، عینیت، اتحاد، تنها و یکتا ماندن، یگانه شدن، یکی بودن، یگانگی و...گرفته شده است.»[۳] اتحاد به معنای «یکی شدن، یگانگی دانستن، یکرنگی، یگانگی، یکدلی، یک جهتی، موافقت و اجتماع...»[۴] آمده است. وحدت و اتحاد در این معنا در برابر مفاهیمی چون کثرت، پراکندگی، اختلاف، تفرقه و نظایر آن می‌باشد. به لحاظ فلسفی نیز وحدت در مقابل کثرت مطرح می‌شود و «عبارت است از بودن چیزی به حیثیتی که منقسم نشود به امور متشارکه در ماهیت...»[۵]

تعریف اصطلاحی اتحاد

تبدیل شدن جمع به واحد و کثیر به یکتا و تعدد به یگانگی و جهتهای مختلف به یک جهت و مقاصد مختلف به یک مقصد و راههای گوناگون به یک راه، بیان‌ کننده معنا و مفهوم وحدت است و در اجتماع انسانی، به معنای یکدلی و یک جهتی آدمیان برای حرکت به سوی مقصدی واحد می‌باشد بدین معنا که هرگاه جمعی دارای هدف و آرمانهای مشترکی باشند و برای رسیدن به آن اهداف و آرمانها، مسیر مشترکی را انتخاب کنند و همه با هم در این مسیر مشترک حرکت کنند گفته می‌شود که آنها وحدت و اتحاد دارد که گاه از آن به اجتماع نیز تعبیر می‌شود. اما معنای مورد نظر همان همدلی و یکی شدن در تمام مسایل مادی و معنوی است.

ضرورت وحدت و اتحاد

در شرایط امروز که «جهان اسلام» از طرفی به توسعه سیاسی و اجتماعی نیازمند است و از سوی در برابر تهدید های جبهه کفر قرار دارد، تفاهم و همگرایی ضروری است که زمینه ساز اتحاد و اقتدار امت اسلامی می باشد.

یکی از ابتلائات مسلمین اینست که فرقه های کج فهم در میان مسلمانان پیدا شده است، که دچار سوء

تفاهم های زیادی نسبت به یکدیگر می شوند. یعنی گذشته از پاره ای اختلافات عقیدتی، دچار توهمات بی جای بسیاری درباره یکدیگر می باشند[۶]. در گذشته و حاضر آتش افروزانی بوده و هستند که کوشش شان بر این بوده تا بر بدبینی های مسلمین نسبت به یکدیگر بیفزایند. تهدیدی که از ناحیه سوء تفاهمات بیجا و خوب درک نکردن یکدیگر متوجه مسلمین است، بیش از آن است که از ناحیه اختلاف های مذهبی متوجه آنها است.

قرآن هم از تفرقه، به عنوان گودال آتش جنگ یاد کرده که اتحاد، خطر فرو افتادن در چنین گودالی را بر طرف می سازد[۷] و می فرماید: «و شما بر لبِ حفره ای از آتش بودید، خدا شما را از آن نجات داد.»[۸] درست به همین سبب است که قرآن چند دسته شدن مردم را همسنگ با جنگ و جدال و خونریزی میان آنان دانسته[۹] و فرموده است: «یا شما را گروه گروه به هم اندازد و طعم تلخ جنگ و خونریزی را توسط یکدیگر به شما بچشاند.»[۱۰]

اما مسلمانان از نظر اختلافات مذهبی طوری نیستند که نتوانند وحدت داشته باشند، نتوانند با یکدیگر برادر باشند، زیرا خدائی که پرستش میکنند یکی است، و همه می گویند «لااله الاﷲ». همه به رسالت محمد «صلی اﷲ علیه وآله» ایمان دارند و نبوت را با او پایان یافته میدانند و دین او را خاتم ادیان می شناسند. همگی، قرآن را کتاب مقدس آسمانی خود دانسته آن را تلاوت می کنند و نیز قانون اساسی همه مسلمین می دانند. همه به سوی یک قبله نماز می خوانند و یک بانگ به نام اذان برمی آورند. همه در یک ماه معیّن از سال -که ماه رمضان است- روزه میگیرند، همه، روز عید فطر و اضحی را عید خود می شمارند، همگی مراسم حج را مانند هم انجام میدهند و با هم در حرم خدا جمع می شوند و همگی، خاندان نبوت را دوست میدارند و با آنها احترام میگذارند. اینها کافی است که دلهای آنها را به یکدیگر پیوند دهد و احساسات برادری و اخوت اسلامی را در آنها برانگیزد.

از این رو؛ بایسته است که مسلمین در راستای وحدت و همدلی بکوشد و لحظه ای از این امر مهم و سرنوشت ساز غفلت نورزند.

حج و تقریب مذاهب

حج نقش مهمی در تقریب مذاهب دارد چون همه مسلمین جهان شعاع های دایره ایمانند از مبدأ، به نقطه مرکزی مقصد می پیوندند گرچه شعاعهای دایره را محیط ایمان گرد آورده است، اما در مبدأ نسبتاً از همدیگر جدا هستند و هر شعاعی در عالم ترسیم خود را از مجموعه واحدی می بینند و برای وصول این

نقطه مرکزی توحید در تلاش است و یا همچون قطره ای جدا مانده از دریا، در عالَم جریان نیایش و نماز، خود را در همان دریای پهناور وحدت و اتحاد دین احساس می کند و هماهنگ با جزر و مد آن «ایاک نعبد و ایاک نستعین» می گوید، هم اکنون در این شرایط ویژه احساس می کند که به اصل واصل می رسد.

همه مسلمانان در نقاط مختلف دنیا با رنگ های متفاوت، زبان های گوناگون، نژادهای متنوع و مذاهب مختلف دایره ای به این وسعت، با تمام شعاع هایش به نقطه وحدت یعنی مرکز این دایره دینی «کعبه خانه خدا» رسیده است و دریایی که با تمام قطراتش در یک محیط آرامیده است. چنانکه دریا از قطره ها، و دایره از شعاع های فراوانی تشکیل یافته است، اسلام هم از نژادهای مختلف تشکیل یافته است. همچنانکه شعاع های یک دایره با هم مساوی و قطره های یک دریا با هم برابر هستند افراد امت اسلامی با هم برادر و برابر هستند، «إنّ َمَا الْمؤمِنون إخوه[۱۱]» همه مؤمنان در هر جا و هر نژاد و رنگ و زبان و مذهبی باشند تازمانی که در حول و محور این اصول بگردند برابر هستند و از یک پیکر و گوهر می باشند. اگر نگاهی به فلسفه حج بیندازیم در می یابیم که حج یعنی؛ من و تو، ما شدن و قطره ای به دریا شدن است و از جدایی و تفرقه، روی گردانیده و در دایره حرم امن، ایمن ماندن و به سان دریا خروشیدن و دشمن را فرو کشیدن است.

همانطوری که قطرات آب به تنهایی نمود و جلوه ای ندارد و ناشناخته می باشد و تنها خاصیت آن به تنهایی تعلق به یک اصل و شناسنامه آن اصل یعنی دریای بی کران می باشد، مسلمانان هم هر کدام به مثابه قطره های جدایی هستند که هر کدام با هر رنگ و نژاد و مذهبی نمونه ای از اصل و وابسته به اصل دین می باشند. اما هر کدام، زمانی معنی پیدا خواهند کرد که در عظمت آن دریای عظیم معرفت و کوه بزرگ قدرت، قرار گیرند و با شتاب برای ملحق شدن به آن دریای معنوی کوشش نمایند و وجود خود را در وجود او احساس کنند و عضوی مؤثر و مشابه برای آن اصل باشند.

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش باز جوید روزگار وصل خویش

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق تا بگویم شرح درد اشتیاق[۱۲]

تماشای این شور و شوق و رسیدن به اصل خویش یعنی امت اسلامی و شرکت در اتحاد اسلامی یقین انسان و همه مسلمانان را در عظمت وحدت امت اسلامی صد چندان خواهد کرد.

عظمت حج در تحقق اتحاد اسلامی

این مرحله از حج در دو سطح مهم و اساسی برای مسلمانان و دشمنان اسلام بازتاب ویژه خواهد داشت و همه جهان را از موحد و غیرموحد تحت تأثیر قرار می دهد و هر سال اثرات این کنگره بصورت پیوسته باعث تقویت مؤمنین و ذلت دشمنان می شود.

عظمت کنگره اسلامی

باحضور تمام زائرین خانه خدا که هر کدامِ از آنها خانه های شان را ترک گفته به سوی مکه مکرمه عازم سفر می شوند، در بین اقارب، دوستان و باز ماندگان، معنویت حج اثر گذار بوده و تأثیرات معنوی بر جای خواهد گذاشت که موجب دلگرمی و اعتماد به نفس سایر مسلمانان در ممالک اسلامی را فراهم آورده و این کنگره بزرگ اسلامی را عظمت می بخشد.

برگزاری عید و قربانی

برگزاری عید حاجیان یا قربانی که همزمان و با تأسی از عید حاجیان و قربانی حجاج در مکه این جشن به شادی و همراهی با زائران خانه خدا در شهر و روستا و بر اساس سنت حضرت رسول اکرم (ص) برگزار و کنگره سراسری حج به کنگره های جزئی تری در تمام جهان اسلام تبدیل خواهد شد و همان اتحاد اسلامی و برائت از مشرکان عصر حاضر و قربانی کردن و دفن شیطانهای درونی، موجی از شور و اشتیاق را فراهم می آورد.

تاثیر ابعاد اجتماعی حج در وحدت مسلمین

قبل از اینکه وارد این بحث شویم، لازم است نخست فریضه اجتماعی بودن حج اثبات گردد.

حج یگانه فریضه‌ای است که خداوند برای ادای آن، آحاد مسلمین را از گوشه و کنار جهان به یک نقطه معین و در زمان معیّن «ایام معلومات[۱۳]» فرا خوانده، به طوری که اگر در غیر این مکان و زمان انجام گیرد، پذیرفته نخواهد شد.[۱۴]

اگر چه در گذشته و امروز تلاشهائی شده و می‌شود تا حج را فریضه فردی قلمداد کنند اما با توجه به آیات و روایات فهمیده می‌شود که حج مرکز اجتماع مسلمین است؛ زیرا؛ اگر هدف، صرف انجام دادن مناسک و طواف گرد خانه خدا و… بود، چرا جایز نباشد در تمام سال انجام گیرد؟ چه لزومی داشت همه مردم

مکلف باشند در یک مقطع زمانی خاص در یک نقطه جمع شوند و در آن ایام هم در اجتماع یک روزه و یک شبه و سه روزه گرد هم آیند؟ «لیشهدوا منافع لهم»[۱۵] پس منافعی که مسلمانان باید شاهد آن باشند منافعی است که با حیثیت تجمع مردم و حالت اجتماع ارتباط پیدا می‌کند و حتی می‌شود گفت: که اگر از این اجتماع، فایده عمومی بدست نیاید مقصود حاصل نخواهد شد.

دلایل اجتماعی بودن فریضه حج

یکی از دلایل اجتماعی بودن حج این است که خطاب در آن متوجه عموم مردم است. «وَأَذِّن فِی النَّاسِ بِالْحَجِّ یَأْتُوکَ رِجَالًا وَعَلَی کُلِّ ضَامِرٍ یَأْتِینَ مِن کُلِّ فَجٍّ عَمِیقٍ لِیَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَیَذْکُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِی أَیَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَی مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِیمَهِ الْأَنْعَامِ فَکُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِیرَ» در میان مردم برای [ادای] حج بانگ برآور تا [زایران] پیاده و [سوار] بر هر شتر لاغری که از هر راه دوری می‌آیند به سوی تو روی آورند تا شاهد منافع خویش باشند و نام خدا را در روزهای معلومی بر دامهای زبان بسته‌ای که روزی آنان کرده است ببرند پس از آنها بخورید و به درمانده مستمند بخورانید[۱۶].

در این جا کلمه «مردم» عام است و همین عمومیت اجتماعی بودن حج را می رساند. و یا در آیات دیگری چنین می فرماید: برای خدا بر مردم است آهنگ خانه او کنند، همانا اولین خانه‌ای که برای مردم قرار داده شده سرزمین مکه است[۱۷] «بخاطر بیاورید هنگامی که خانه کعبه را محل بازگشت مردم قرار دادیم»[۱۸] خداوند کعبه را که خانه محترم است وسیله‌ای برای أقامه امر مردم قرار داده است[۱۹].

این گونه آیات و روایات دلالت روشن بر «بعد اجتماعی حج» دارد اگر مسأله حج فردی بود، لازم نبود این همه روی کلمه «الناس» تکیه شود. همچنان که لازم نبود مردم از راه دور و نزدیک با هر وسیله ممکن، در زمان و مکان معین گرد هم جمع بشوند تا این فریضه الهی را با حالت اجتماع انجام بدهند. اگر ثمره و بهره حج فردی بود چرا فرمود: «پس از همانجا که مردم کوچ می‌کنند کوچ کنید»[۲۰] این آیه می‌رساند که حج مرکز اتحاد مسلمین است و هیچ‌کس حق تکروی و دوری از اجتماع مردم را ندارد؛ چون که حج علاوه بر این که یک فریضه فردی است، همچینن یک فریضه جمعی می‌باشد و ثمره و منفعت آن به تمامی مسلمین برمی‌گردد.

با عنایت به عمومیت دعوت «اذن فی الناس بالحج» و اطلاق «منافع» و تفسیر امام رضا(ع) مبنی بر این

که منافع حج، افرادی را که در مراسم حج نبوده‌اند نیز در بر می‌گیرد؛ می‌شود ادعا کرد که قدر متقین از منافعی که بر مراسم باشکوه حج مترتب می‌شود همان «منافع عمومی و اجتماعی» حج است.

همچنین قدر متقین از «قیاماً للناس» در آیه مبارکه «جعل ا الکعبه البیت الحرام قیاما للناس»[۲۱] بعد اجتماعی آن است، چونکه با توجه به اطلاق کلمه «قیاماً» و مناسبت آن با «للناس» و با عنایت به معنی «قیام» چنین استظهار می‌گردد که کعبه و حج، سبب اصلاح امور دینی و دنیوی مردم[۲۲] و باعث رفع نابسامانی ها از جوامع مسلمین خواهد گردید، چرا که کعبه به عنوان ضامن جامعه بشری مطرح شده است و این به خاطر حرمت و جلالت و قداستی است که کعبه در نظر عموم مردم دارد، لذا کعبه موصوف به «بیت الحرام» شده است، از این رو محور فعالیت همگانی واقع می‌گردد.

از سوی دیگر، همانطوری که هدف از ارسال رسل و انزال کتب، «قیام مردم به قسط»[۲۳] می‌باشد، بهترین وسیله تحقق این هدف، مراسم باشکوه حج می‌باشد و این یکی دیگر از منفعت اجتماعی حج است.

تا این جا باتوجه به آیات و روایات، مشخص گشت که حج نه تنها یک فریضه ای فردی بلکه جمعی نیز است. بَعد از اثبات ابعاد اجتماعی حج، باید دید که فریضه حج چه منافع اجتماعیِ را به دنبال دارد؟

منافع اجتماعی حج و وحدت مسلمانان

از آنجایی که حج مرکز اجتماع و اتحاد مسلمین است منافع اجتماعی فراوانی را به همراه دارد که در ذیل به بعضی از آنها اشاره خواهد شد:

ایجاد تفاهم

یکی از بارزترین منافع اجتماعی حج، ایجاد تفاهم، تحکیم برادری و رفع اختلافات دینی بین طبقات مسلمین است. اگر از بررسی آیات و روایات[۲۴] به دست می‌آید که دین اسلام، دین اتحاد و یگانگی است[۲۵] بهترین و مناسب‌ترین زمان و مکان جهت تحقق این هدف، موسم حج است. اگر به نماز جماعت سفارش مؤکد شده به این جهت است تا اهالی هر محله به کمک یکدیگر، امور زندگی جمعی خویش را اداره نمایند و اگر نماز جمعه مقرر شده به این خاطراست تا مردم گرد هم آیند و در پرتو اجتماع و اتحاد، مشکلات زندگی اجتماعی خود را حل کنند، حج نیز در هر سال، در زمان و مکان خاصی-برمستطعین- واجب شده تا مسلمانان از نقاط مختلف عالم گرد خانه خدا جمع شوند و دست اتحاد و برادری به سوی یکدیگر دراز

نمایند و در پرتو آن، مشکلات همدیگر را حل نمایند.

وحدت کلمه

یکی از آثار و منافع مهم اجتماعی «وحدت کلمه» می‌باشد که زائرین بیت ا‌ باید از راه دور و نزدیک بیایند و تحکیم برادری در فکر و عمل را ملاحظه و مشاهده نمایند که همه امت اسلامی یک خدا را می‌پرستند، امت یک پیامبرند، معتقد به یک کتابند، به طرف یک قبله می‌ایستند دوش به دوش هم بر گرد یک محور می‌چرخند و همه یک هدف، یک مسیر و یک برنامه را دنبال می‌کنند. این چنین وحدت به طور قطع جمعیتها را فشرده و متراکم و قلبها را به هم نزدیک می‌کند و در نتیجه یک نیروی قوی تولید می‌کند که باعث عظمت و شکوه اسلام و مسلمین و ذلت و خواری کفر خواهد شد. از این رو نبی مکرم اسلام در خطبه معروف «حجه الوداع» به همین نکته اشاره فرمودند: «اهل ایمان با هم برادرند خونهای آنها ارزش مساوی دارند. پیمان کوچکترین فردشان در حکم پیمان عموم مسلمین است همه با هم در حکم یکدست و قدرت واحدی در مقابل بیگانه‌ اند»[۲۶]. حضرت امام خمینی(ره) در این باره فرمودند: «از جمله وظایف در این اجتماع عظیم، دعوت مردم و جوامع اسلامی به وحدت کلمه و رفع اختلافات بین طبقات مسلمین است».[۲۷] یا در جایی دیگری می فرماید: «بر همه ما اقشار ملت، در هر مقامی که هستیم، واجب است، واجب الهی است که با هم پیوسته باشیم…»[۲۸] با اتکای به خدای بزرگ در این مواقف عظیم، پیمان اتحاد و اتفاق در مقابل جنود شرک و شیطنت ببندید و از تفرق و تنازع بپرهیزید «و لا تنازعوا فتفشلوا و تذهب ریحکم»[۲۹].

خلاصه، اعضایی که در کنگره حج گرد هم جمع می‌شوند، هیچ اختلاف اصولی ندارند و رابطه‌ای که بین آنها حکم فرماست، رابطه دین است که از هر رابطه دیگر، نظیر ملیت، نژاد و رنگ، قوی تر و محکمتر است.

مساوات اجتماعی

یکی دیگر از منافع اجتماعی حج، «مساوات اجتماعی» است که همه زائرین از حد اقل زندگی بهره ‌مند بوده و یک نمونه از زندگی اقتصادی بدون فاصله یا لااقل با فاصله کم، در هر سال یک بار در عمل به نمایش گذارده می ‌شود؛ به طوری که زندگی ها نزدیک بهم، لباسها کاملاً یکسان، مکانها و غذاها شبیه هم می‌باشد. چنانکه لغو امتیازات نژادی، رنگ، امتیازات شخصی؛ نظیر ثروت و مقام، اصل و نسب، زیبایی و زشتی، شاهد گویای دیگری بر این مساوات است.

خداوند متعال در لغو امتیازاتی که قریش برای خود قائل شده بود فرمود: «سپس از همانجا که مردم کوچ می‌کنند کوچ کنید و از خداوند طلب آمرزش نمایید که خدا آمرزنده مهربان است»[۳۰]. و نیز فرمود: «یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْناکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَ أُنْثی وَ جَعَلْناکُمْ شُعُوباً وَ قَبائِلَ لِتَعارَفُوا إِنَّ أَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاکُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلیمٌ خَبیرٌ» «ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم، و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید. گرامی‌ترین شما نزد خداوند با تقواترین شماست» همچنانکه نبی مکرم اسلام در خطبه حجه الوداع فرمود: «ای مردم! پروردگار همه شما یکی است و پدر همه شما یکی است؛ همه از آدم هستید و آدم از خاک است؛ عرب را بر عجم فضیلتی نیست مگر به ملاک تقوا».[۳۱]

مسؤولیت اجتماعی

یکی دیگر از منافع اجتماعی حج، ایجاد «مسؤولیت اجتماعی» در فرد است؛ چونکه فرد در طواف دور کعبه، سعی بین صفا و مروه، وقوف در عرفات و مشعر، بیتوته در منی و رمی جمرات احساس می‌کند که جزئی از امت اسلامی است که عمل، هدف، خدا، قبلهوکتابواحددارددودر نتیجه به فکر اتحاد و مسؤولیت اجتماعی می‌افتد.

امنیت اجتماعی

دیگر از منافع اجتماعی حج، «امنیت اجتماعی» است که هیچ کس در ایام حج حق تعرض به دیگران حتی حیوانات را ندارد. چرا که خداوند متعال فرمود: «هرکس داخل آن شود در امان است»[۳۲] «و به یاد بیاور هنگامی که خانه کعبه را مرجع و مرکز امن و امان برای مردم قرار دادیم»[۳۳].

وجود یک جامعه امن و مطمئن و به دور از هر نوع تجاوزات، از آرزوهای دیرینه دانشمندان و مصلحان بوده و هست که سازمانها و جوامع بین المللی در تحقق چنین آرزویی هستند، اما تاکنون ره بجایی نبرده‌اند، ولی خداوند حکیم براساس حکمت متعالیه‌اش قرنها قبل، منطقه‌ای را در یک نقطه ای از زمین برای چنین هدفی بنیان نهاده است به حدی که شکار حیوانات و حتی کمک کردن شکارچی به واسطه نشان دادن آن با گوشه چشم هم ممنوع گردیده است. آن هم در منطقه‌ای که نا امن بود انسانها ربوده می‌شدند و همه جا غارت و کشتار بود.[۳۴] قرآن در این زمینه می‌فرماید: کسانی که با احرام حج را بر خود واجب کرده‌اند باید از تمتعات جنسی و انجام گناه و بحث و جدال اجتناب نمایند[۳۵]. پس امنیت اجتماعی در گرو وحدت و انسجام است که اگر درجامعه وحدت نباشد امنیت نخواهد بود.

وجود چنین جامعه‌ای از اول خلقت مورد عنایت خداوند متعال بوده است که شرط اساسی بقای هر جامعه، وجود چنین نعمتی است تا انسانها کلاس آن را در هر سال در این مکان مقدس طی نمایند و در سراسر جهان گسترش دهند. این تمرین و نمایش اگرچه در مدت کوتاهی است، اما هر چه هست تمرینی برای شرکت کنندگان و اتمام حجتی برای جهانیان است. و اگر محل تشکیل کنگره حج در نقطه امنی قرار داده شد برای این است که سران و نمایندگان مسلمین آزادانه و با کمال اطمینان نسبت به یکدیگر و بدون هیچ تشویشی منافع مسلمین را در نظر گرفته و از همدیگر جهت رفع مشکلات یاری بجویند. زیرا در منطق قرآن، امنیت از پیش نیازهای حج محسوب می شود. همچنین اعمال حج نیز در سرزمین «مکه» صورت می گیرد که با دعا و درخواست حضرت ابراهیم(ع) به وادی امن مبدل شد[۳۶] و خدای متعال نیز سرزمین مکه را سرزمینی آزاد قرار داد و به آن منت های حرمت را اعطا کرد و آنجا را بیت ا الحرام نام نهاد؛ از این جهت، همه چیز در مکه امنیت دارد. بدین سبب، می توان «امنیت اجتماعی» را یکی از مهمترین هدفهای حج دانست، آن گونه که خداوند متعال فرمود: «هر کس داخل در مکه شود، در امان است.»[۳۷]

مهمترین دستاورد اتحاد در همه انواع آن، حفظ صلح، آرامش و امنیت و دور ماندن از جنگ و خونریزی و جدایی است؛ زیرا اتحاد در جامعه اسلامی، حس دوستی و همکاری را تقویت می کند و همه فتنه های اجتماعی را که از برتری جویی نژادی ناشی می شود، از بین می برد و اتحاد میان مؤمنان، زمینه درگیری را مرتفع می سازد.

شناخت همدیگر

یکی دیگر از منافع اجتماعی حج، «شناخت همدیگر» در مراسم پر شکوه حج است. امام ششم جعفربن محمد (ص) در بیان علل حج فرمود: «خداوند در حج وسیله اجتماع مردم مشرق و مغرب را فراهم آورده تا همدیگر را بشناسند»[۳۸]. یکی از عوامل اختلاف و تفرقه، عدم شناخت و آشنایی بین مردم است. در این میان، حج یکی از مؤثرترین عوامل تبادل اندیشه ها و مایه استواری فرهنگ دینی مسلمانان به شمار می رود. در موسم حج، همه اقشار و گروه ها و ملتهای مسلمان، حضور دارند. همه آنان با هم لبیک می گویند و مناسک حج را انجام می دهند. این اجتماع باعث می شود ایشان با افکار و عقاید یکدیگر آشنا شوند، گرفتاریها و نیازهای همدیگر را مطرح کنند و در نتیجه، وحدت و همبستگی آنان بیشتر شود. قرآن کریم خطاب به حضرت ابراهیم(ع) می فرماید: «و در میان مردم بانگ حج برآور تا آنان، پیاده و سواره بر مرکبهای چابک از هر راه دوری به سراغ تو بیایند تا شاهد منافع خویش باشند.»[۳۹]

امام صادق(ع) در جواب هشام بن حکم، در مورد حکمتهای حج فرمودند: «خداوند متعال به وسیله حج،

زمینه اجتماع مردم مشرق و مغرب را فراهم کرده، برای اینکه همدیگر را بشناسند و تفاهم کنند.»
امام(ع) در دنباله حدیث، دلیل این مطلب را این گونه بیان می فرماید: «اگر هر قوم و ملتی تنها از کشور و بلاد خویش سخن بگوید و تنها به مسائلی که در آن است، بیندیشد، همگی هلاک می گردند و کشورهایشان ویران می شود و از بسیاری از منافع و سودها و اطلاعات و اخبار محروم می شوند. این است فلسفه و دلیل کنگره جهانی حج.»[۴۰]

در همایش جهانی حج، مردم در سایه شناخت یکدیگر، زمینه تبادل آرا و افکار را فراهم می کنند و هر گروه از هر کشوری که باشند دستاوردهای علمی و پیشرفتهای فرهنگی و اقتصادی خویش را به برادران دینی دیگر مناطق و کشورها انتقال می دهند و این گونه نوعی همبستگی و علاقه در بین آنها ایجاد می شود.

آموزش نظم و انضباط اجتماعی از فریضه حج

از جمله آثار اجتماعی دیگر، آموزش و تمرین «نظم و انضباط اجتماعی» است؛ حج از آغاز تا انتها، همه و همه روی نظم و ترتیب خاصی انجام می‌گیرد؛ شروع آن در وقت معین و در مکان معین و با لباس و رمز مشخص و طواف، سعی، وقوف، رمی، هدی و… باید براساس اندازه معین و نظم خاص انجام پذیرد تا بشر درسی از نظم و انظباط اجتماعی را آموخته و برای همیشه آن را در جامعه رعایت نماید.

بالاخره، اجتماع عظیم حج، ارائه نمونه عملی جامعه اسلامی است که در سایه ایمان تشکیل گردیده و یک نمونه کوچک از اجتماع روح دار به نمایش گذاشته می‌شود که روابط اجتماعی مردم با یکدیگر تحت تأثیر ایمان و محبت واقع شده و در آن محیط معنوی خودخواهی و رفتار و گفتار ناپسند بسیار کم دیده می‌شود؛ محیطی آرام و باصفا که رعایت فضائل اخلاقی و حقوق اجتماعی به چشم می‌آید و این اجتماع در واقع، نمایشی از جامعه اسلامی است که دارای شکوه، عظمت، امنیت، عدالت، مساوات واقعی و نظم و انضباط اجتماعی می‌باشد که از امتیازات آن این است که هر سال این اجتماع تشکیل و در معرض عمومی گذاشته می‌شود.[۴۱] تا مسلمین از مجرای این فریضه بزرگ الهی عملاً نظم و انضباط اجتماعی را تجربه کنند.

فریضه حج و لغو امتیازات

منظور شارع مقدس اسلام از تشریع حج این بوده که مسلمانان با یکدیگر نزدیکتر شوند و وسیله ای بوجود

آید که مسلمانان از دور ترین نقطه عالم خواه ناخواه یکدیگر را در یک نقطه ملاقات کنند و پیوندشان محکمتر گردد. ممکن است بعضی افراد گمان کنند اینها فرضیاتی است که ما از پیش خود میسازیم و میبافیم، شارع اسلام چنین منظور بافی نداشته است. از اینرو لازم وضروری است که نصوص اسلامی را ذکر کنیم تا معلوم شود اینها مطالبی است که خود اسلام در هزار و چهار صد سال پیش گفته است .

پیغمبر اکرم صلی ا علیه و آله جمله های معروفی دارد که در زمینه وحدت و تساوی مسلمانان و الغای امتیازات ایراد فرموده است به این مضمون: «ایها الناس ان ربکم واحد و اباکم واحد کلکم ِلآدم و آدم من تراب ان اکرمکم عندا اتقیکم، و لیس لعربی علی عجمی فضل الا بالتقوی» یعنی همانا پروردگار شما یکی است، پدر شما یکی است، همه شما فرزند آدم هستید و آدم از خاک است، گرامی ترین شما نزد خداوند با تقواترین شما است، عرب را بر عجم فضیلت نیست مگر به وسیله تقوا.[۴۲] این جمله که از ندای یگانگی و بهم بستگی است، در کجا و در چه زمانی و در چه موقعیتی ایراد فرمود؟ در سرزمین مکه و منا و عرفات، و در حین انجام عمل حج، در آخرین حج خود که به حجه الوداع معروف است. چرا اینجا را برای این اعلام انتخاب فرمود؟ برای اینکه تا دامنه قیامت که مراسم حج بر پا است مردم بیایند و به یاد توصیه های پیغمبر بزرگوارشان بیفتند و متنبه گردند و راه تفرق نپویند، دست یکدیگر را در اینجا بعنوان دوستی و برادری بفشارند، موانع را از میان ببرند، قرارداد ها و پیمان ها و مبادله های معنوی و مادی با هم برقرار کنند.

اینکه مسلمانان بصورت ظاهر در مکه اجتماع کنند و دلهای شان نسبت به یکدیگر پر از کینه و عداوت باشد، مصداق کلام خدای متعال است: «و تحسبهم جمیعا و قلوبهم شتی» (می پنداری آنها با هم اند و حال آنکه دلهاشان پراکنده است)[۴۳] و مصداق کلام علی علیه السلام می باشند: «ایهاالناس المجتمعه ابدانهم المختلفه اهوائهم» (ای مردمی که بدنهای شان در یک جا جمع شده اما خواسته ها و آرزوها و هدفهاشان از هم جدا است[۴۴]) اینگونه اجتماعی منظور اسلام نیست، حج برای چنین اجتماعی نیست، خداوند به چنین اجتماعی به نظر رحمت نمی نگرد.

امام صادق علیه السلام در حدیثی می فرماید: فجعل فیه الاجتماع من الشرق و الغرب لیتعارفوا…[۴۵] یعنی خداوند مقرر کرد که از شرق و غرب عالم آنجا جمع شوند برای اینکه یکدیگر را بشناسند.

حج و تبادل افکار

یکی از کارهای پسندیده ای که در دنیای امروز معمول است اینکه؛ افرادی که با هم آشنا میشوند اسم و

آدرس یکدیگر را یاد میگیرند. این کار وسیله ای میشود که بعدها با هم نامه مبادله کنند، از کارهای یکدیگر آگاه شوند، آثار و تالیفات خود را برای یکدیگر بفرستند. بدیهی است که این کارها پیوندها را محکم می کند.

اکنون می بینیم اسلام در چهارده قرن پیش، این زمینه را بوجود آورده است و توصیه کرده است که از اجتماع عظیم حج برای این منظور باید استفاده شود. امام صادق فرموده اسلام چنین اجتماعی را مقرر کرده است تا از شرق و غرب عالم جمع شوند و با یکدیگر در آنجا آشنا و دوست بشوند.

ما باید درحج همدیگررا از اوضاع دینی خود آگاه کنیم و از اوضاع دینی و احوال مسلمانان و کشور آنها باخبر شویم. از تحولات و نهضت های که همراه یا برضد اسلام میشود آگاه بشویم. با تحولات و نهضت های سودمند اسلامی هماهنگی کنیم.

حضرت امام علیه(ع) درباره حج می فرماید: «والحج تقویه للدین او تقربه للدین».[۴۶] حج تقویت دین است. یا فلسفه حج نزدیک کردن پیروان دین است. اگر مفهوم کلام این باشد که فلسفه حج تقویت دین است منظور اینست که با اجتماع حج روابط مسلمانان محکمتر میشود و ایمان مسلمانان نیرومندتر میگردد به این وسیله اسلام نیرومندتر میگردد. اگر مفهوم کلام این باشد که فلسفه حج نزدیک کردن دین است به این معنا است که منظور نزدیک شدن دلهای مسلمانان است ونتیجه تقویت و نیرومندی اسلام است.

حج بزرگ ترین نماد اسلام

همانطوری که در بیابانها علاماتی را برای تشخیص راه قرارمی دهد، تامردم راه خودرا گم نکند، خدا وندمنان نیز کعبه را عَلَم و نشانه برای بشر قرار داده است تا به وسیله آن، مردم هدایت شود و گمراه نشود[۴۷].

از سخنان حضرت علیه(ع) است: «جعله سبحانه و تعالی للاسلام عَلَما» یعنی خداوند کعبه را پرچم اسلام قرار داده است.[۴۸]

از قدیم معمول بوده است که گروه های که با یکدیگر به جنگ می پرداختند هر کدام پرچم مخصوص به خود داشتند و در زیر آن گرد می آمدند که پرچم رمز بقا واستقلال و مقاومت آنها بشمار می آمد. و برافراشته بودن آن دلیل حیات جمعی آنها بوده است و افتادن و خوابیدن آن علامت، شکست آنها بوده

است. دلیر و دلاورترین آنها نامزد بدست گرفتن پرچم بوده است. دلاوران دَور او را میگرفتند که برافراشته بماند. برعکس، دشمن کوشش میکرد که پرچم را بخواباند چون پرچم مقدس و محترم بوده است.

امروز نیز پرچم، رمز استقلال و وحدت و شخصیت مستقل ملت ها و کشورها است. هر کشوری از خود پرچم و علامتی دارد و آنرا مقدس می شمارد و احیانا با آن سوگند می خورند.

امیرالمومنین می فرماید: «کعبه پرچم اسلام است»[۴۹] یعنی همانطوریکه پرچم ها رمز اتحاد و یگانگی جمعیت ها و نشانه همبستگی آن ها است و بر پا بودن آن علامت حیات آنهاست، کعبه برای اسلام این چنین است. و در حدیثی از امام صادق(ع) وارد شده: «لایزال الدین قائما ما قامت الکعبه»[۵۰] مادام که کعبه بر پا است، اسلام بر پا است. یعنی مادام که حج زنده و باقی است اسلام زنده و باقی است. کعبه نماد و پرچم مقدس اسلام است، رمز وحدت و استقلال مسلمین است.

از اینجا میتوانیم بفهمیم که منظور اسلام این نبوده که مردم ندانسته و نفهمیده بروند به مکه و فقط یک سلسله مناسک که برای خود آنها نامفهوم است بجا آورند. منظور اصلی این ست که تحت لوای کعبه -یعنی همان خانه ای که اولین بار در میان بشر برای پرستش خدای یگانه بنا شد- بصورت یک قوم واحد و ملت واحد و هم رزم و شعار اصلی و اساسی شان «توحید» باشد.

حج جلوه های وحدت واتحاد اسلامی

اتحاد به معنای با هم بودن و هماهنگ شدن است که در واقع نوعی اتحاد و همبستگی می باشد. معمولاً دولتهای تشکیل دهنده اتحاد یا اتحادیه ها دارای هدفهای سیاسی، اقتصادی، ایدئولوژی و فرهنگی مشابهی دارند.[۵۱] روشن است، اگر مسلمانان به ابعاد گوناگون حج توجه کنند و بدون تعصب آن گونه که مستحق مناسک حج است، عمل کنند، آن گاه حج یکی از بهترین جلوه های وحدت و اتحاد اسلامی و زمینه ساز تفاهم جهان اسلام خواهد بود؛ آن گونه که امام خمینی(ره) فرمودند: «یکی از مهمات فلسفه حج، ایجاد تفاهم و تحکیم برادری بین مسلمانان است.[۵۲]

نتیجه

انسجام واتحاد اسلامی علاوه بر این که یک دستور و رهنمود قرآنی است عاملی مؤثرو اساسی درتقویت فرهنگی واجتماعی وسیاسی مسلمانان، ودر شکل دهی هویت جمعی آنان است، وزمینه اقتدار امت اسلامی را

در مقابل توطئه‌های تفرقه آمیز دشمنان دین فراهم می‌کند و مانع غلبه فرهنگ بیگانه می‌شود، نیز حائز اهمیت است که باید از کید دشمنان و استعمارگران آگاه باشیم و آنان علاوه بر انگیزه‌های ضد دینی، همواره با انگیزه‌های سیاسی به ایجاد اختلاف و تفرقه در اشکال گوناگون نژادی ـ مذهبی بین کشورهای اسلامی هستند.

از این جهت «انسجام اسلامی» هم یک آرمان وشعار اصیل اسلامی و هم یک تکلیف عملی واجرایی وهم یک ضرورت تاریخی است. «وحدت وانسجام اسلامی» در شرایط کنونی جهان، ضرورت نخست دنیای اسلام است. و وحدت و همدلی بین مسلمانان موجب می‌شود تا بهتر بتوانند در مقابل توطئه‌ دشمنان اسلام، صف واحدی را تشکیل دهند.

حج بارزترین و بزرگ ترین جلوه ای از اتحاد در میان مسلمانان هست که با دورهم آمدن به خانه خدا مسؤلیت اجتماعی احساس می شود امنیت اجتماعی وشناخت همدیگر به وجود می آید و در بزگرترین نماد اسلامی تبادل اندیشه و افکار صورت می گیرد. بنا بر این؛ با توجه به آثار، منافع و ابعاد گوناگون در حج، می توان گفت که حج یکی از بارز ترین و مهم ترین سمبل اتحاد در جامعه اسلامی بوده است.

پی نوشت:

[۱]. مسعود، جبران، فرهنگ الراعد.

[۲] . عمید، حسن، فرهنگ عمید.

[۳] . دهخدا ۱۳۷۳ ج ۱۴ص ۲۰۴۵۳.

[۴] . همان ۱۳۷۳ ج ۱ص ۸۴۴.

[۵] . همان ۱۳۷۳ ج ۱۴ص ۲۰۴۵۴.

[۶]. مطهری، مرتضی، یادداشت‌ها، ج۲، قم، انتشارات صدرا، ص ۲۰۳.

[۷] . المیزان، ج ۳، ص ۳۷۱.

[۸] . آل عمران/۱۰۳.

[۹] . دائره المعارف قرآن کریم، مرکز فرهنگ و معارف دفتر تبلیغات اسلامی قم، ج۲، ص ۷۵.

[۱۰] . انعام، ۶۵.

[۱۱] . حجرات۱۰.

[۱۲] . بلخی، مولانا جلال الدین، مثنوی معنوی.

[۱۳] . حج۲۸.

[۱۴] . بقره، ۱۹۷.

[۱۵] . حج، ۲۷ و ۲۸.

[۱۶] . حج، ۲۷ و ۲۸.

[۱۷] . آل عمران، ۹۶ و ۹۷.

[۱۸] . بقره، ۱۲۵ و ۱۹۹.

[۱۹] . مائده،۹۷.

[۲۰] . بقره، ۱۲۵ و ۱۹۹.

[۲۱] . مائده، ۹۷.

[۲۲] . بحارالانوار، ج۸۶ ص۶۵.

[۲۳] . حدید، ۲۵.

[۲۴] . آیات :۱۰۳. آل عمران و ۴۶ انفال و ۱۰ حجرات.

[۲۵] . اصول کافی، ج۲ ص۱۶۵.

[۲۶] . تحف العقول ص۳۰.

[۲۷] . حج در کلام و پیام امام خمینی، ص۳۴و۳۷.

[۲۸] . صحیفه امام، ۱۳۷۸ ج ۶ص ۲۴۴.

[۲۹] . انفال، ۴۶.

[۳۰] . بقره، ۱۹۹.

[۳۱] . تحف العقول، ص۳۰.

[۳۲] . آل عمران، ۹۷.

[۳۳] . بقره، ۱۲۵.

[۳۴] . عنکبوت، ۶۷.

[۳۵] . بقره، ۱۹۷.

[۳۶] . بقره، ۱۲۶.

[۳۷] . آل عمران، ۹۷.

[۳۸] . وسائل الشیعه ج۱۱ ص۱۴.

[۳۹] . حج، ۲۷ و ۲۸.

[۴۰] . وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۱۴.

[۴۱] . با استفاده از کتاب حج در قرآن، شهید بهشتی.

[۴۲] . تحف العقول، ص۳۴ .

[۴۳] . الحشر۱۴.

[۴۴] . نهج البلاغه،خطبه۲۹.

[۴۵] . وسایل الشیعه:ج۱۱، کتاب حج، ص۱۴ و ج۲۷ص۹۸.

[۴۶] . نهجه البلاغه، حکمت ۲۵۲.

[۴۷] . حج برنامه تکامل،ص۵۹، سید محمد ضیاء آبادی.

[۴۸] . نهج البلاغه، خطبه۱.

[۴۹] . همان.

[۵۰] . الکافی،ج۴ص۲۷۲.

[۵۱] . فرهنگ علوم سیاسی، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ص۱۳.

[۵۲] . پیام امام خمینی (ره) صحیفه نور، ج۹، ص۱۷۶.

منبع: پایگاه اطلاع رسانی الشیع